

בקרנזיל' הרמב"ם (שכנים יב,ה) פירש (שלא כשאר ראשונים) שהמדובר על הזכות לסלק את הלוקח; שאם לקחה אדם אחר ובא אחד מן המצרנים וסילקו – זכה בה הוא. ואם באו כולם כאחת ללוקח – הרי היא מתחלקת בין כולם.

וטעמו של הרמב"ם שלא פירש שמדובר כשהיא אצל המוכר, שהרי מבואר בגמרא לעיל (בדין המוכר לנכרי, וברש"י ורמב"ן) ש'דינא דבר מצרא' אינו חל על המוכר אלא על הקונה. וכאן שגם הקונה הוא מצרן ואילו קדם וקנאה הלא אינם יכולים לסלקו, הרי שאין על שאר המצרנים דינא דבר מצרא כלפיו להוציאה ממנו, ואם כן גם אם באו כולם כאחת ואח"כ קנה רק אחד מהם – אינם יכולים להוציאו. ואולם אדם מבחוץ שקנה, כיון ש'דינא דבר מצרא' מחייבו להחזיר את השדה, מובן שיכולים כולם לסלקו.

[ושאר הראשונים סוברים שכשבאו כולם מקודם, מיד חלה זכותם לסלקו והרי כולם שותפין באותה זכות, לכן גם אם קנה לבסוף אחד מהם – לא תועיל קנייתו, והרי הוא כלוקח חיצוני שהרי חלה זכות 'בר מצרא' על כולם כאחת, כשותפין, ושוב אין יכול לזכות בזכות זו לבדו.

– כן באר הגר"ח הלוי (בחדושים על הש"ס). ושייך לנידון זה את מחלוקת הראשונים כשיש חמשה מצרנים, שנים ברוח אחת, והשלשה כל אחד ברוח אחרת – האם חולקים את השדה לחמשה חלקים שוים, או שמא חולקים לארבעה, ואת החלק האחד מתוך הארבעה – חולקים לשנים. ותורף השאלה – ביאר – האם זכות 'בר מצרא' חלה לכל אחד בנפרד. וא"כ אין חילוק בין מצרן גדול לקטן שהרי גם אם קדם הקטן וקנאה כולה – אי אפשר לשאר המצרנים לסלקו, או שמא כולם נידונים כישות אחת הזוכה בזכות אחת אלא שאח"כ חולקים ככל חלוקת שותפים, כל אחד בהתאם לגודל חלקו. עוד על מחלוקת ראשונים זו ע' ביצחק יקרא מהדו"ק סא ובמובא בב"ב ה).

דף קט

'בדלא מטא יומא דשוקא'. לאו דוקא, אלא הוא הדין כשהפירות צריכים עדיין לקרקע, שמין לו. רק מסתימת הברייתא 'שמין לו' משמע דמי כל הפירות ולא חלקם, לכך מעמיד בפירות גמורים אלא שמפסיד אם יקטפם עתה. וגם מדקתני 'הגיע זמנו לצאת' משמע שנתבשלו הפירות, שאין לך אדם מקבל שדה ומניחו מלא ויוצא (רמב"ן). הרשב"א העיר על הפירוש הראשון דאדרבה מכך שאמרו 'שמין לו' משמע שאין נותנים לו אלא במה ששוה עכשיו. והסכים לפירוש השני, שכל החוכר לשנים, לא לשנים בלבד הוא חוכר אלא לתבואות אותן שנים, ואם לא נגמרו עדיין לא הגיע זמנו לצאת).

ולכך העמיד בסלקא (= תרדין) וירקא, שאילו בתבואה אין להעמידה, שכיון שאינה צריכה לקרקע יעקרנה ויטלנה ותהא אצלו עד יומא דשוקא שהרי אינה נפסדת בכך (חדושי הר"ן). ולא העמיד בפירות האילן, כי בהם אין חידוש שמשאירם באילן וקוטפם מעט מעט עד יום השוק. אמנם בירק השמיענו שאין משהה אותם אפילו עד יום השוק משום שבינתים מבטל את הקרקע, אלא שמין לו כמה הם שוים באותו יום (ראב"ד).

'שאני התם דאמר קרא ויצא ממכר בית – ממכר חוזר, שבה אינו חוזר. ונגמר מיניה? התם זביני מעליא הוא ויובל אפקעתא דמלכא היא'. הגר"ח הלוי (בספרו הל' מלוה כא) באר שאין הכוונה ללמוד מעצם דין חזרת יובל – שגזרת הכתוב היא שאין שבה חוזר, ואין כל קשר בין דיני יובל למקבל שדה

מחברו. אלא הנידון הוא להוכיח מדין יובל שגם כשהקרקע אינה שלו (שהרי היא חוזרת לבעליה ביובל) והיא חוזרת, אין השבח חוזר עמה מצד שהוא נידון כחלק ממנה, אלא הוא נידון כדבר בפני עצמו. ותרצו שיובל שונה מפני שהיא מכירה גמורה וגוף השדה שייך ללוקח, לכן גם השבח שלו, ולא נשאר אלא גורת הכתוב ששבח אינו חוזר, ואינו דומה למקבל שדה מחברו שגוף הקרקע של הבעלים, וממילא השבח (הבא מאליו) נידון כגוף השדה, ושייך לבעליו.

[ובזה יישב את פסקי הרמב"ם שמשמע שפסק לענין יובל שאין ללוקח אלא את השבח שהשביח הוא ולא השבח שעלה מאליו. ובהלכות שכירות משמע שגם בדין המקבל כן הוא, שאף רבא מודה בשבח שהשביח החוכר – ששלו הוא, וא"כ מהו זה שהקשו ללמוד מיובל, והלא גם כאן הדין זהה? אלא הקושיא היתה שמיובל נלמד שבכל מקום שהקרקע אינה שלו, השבח אינו חשוב כגוף הקרקע וממילא צריך להיות הדין במקבל ששבח שממילא – למקבל, שהחילוק שביובל בין שבח לשבח – גזה"כ הוא בדיני יובל. ע"ש עוד בבאור.

ובחזו"א (בגליונות הגר"ח ובהו"מ ב"מ לקוטים כ) נטה מדבריו בכמה נקודות:

א. שיטתו שאף ביובל אין חילוק בין שבח לשבח, ואף שבח שממילא אינו חוזר. ומה שנקט הרמב"ם 'נטעה' – דיבר בהווה, ולא להשמיענו חילוק זה, שאם כן היה לו לפרש הדבר בהדיא.
 ב. הקשה על מה שפירש הגר"ח את קושית הגמרא, כיון שמחלוקת אביי ורבא היא רק במקבל סתם אבל אם פרשו שיש לו שבח – לכו"ע יש לו, אם כן מה הקושיא מיובל, הלא ודאי דעת המוכר והלוקח כפי דיני היובל האמורים בתורה, ולכן שם זכה הלוקח בשבח, ואינו ענין למקבל בסתמא? אלא צריך לפרש שהקושיא שבגמרא ללמוד מעצם דין חזרת יובל.
 ג. תמה על מה שמשמע מהגר"ח שלאביי זוכה בכל השבח הבא מן האילן כפי חלקו, ולא רק כדמי שתלא (ע"ש בדברי הגר"ח במלואם), והלא השבח נוצר מכך שהאילן עתיד להיות בשדה זו שנים מרובות, ולינוק משדהו של הבעלים, ומדוע יהיה לחוכר חלק בשבח זה. אלא כתב שנוטל כתשלום השתל, כמה אדם רוצה ליתן לנוטעה].

רב פפא קביל ארעא לאספסתא, קדחו בה תאלי... שקול ידא דאספסתא וזיל. אמר ליה: אנא כורכמא רישקא רבאי. א"ל גלית אדעתך דלמשקל ואסתלוקי עבדת, שק(ו)ל כורכמא רישקא וזיל, אין לך אלא דמי עצים בלבד. סברת רב פפא שכיון ששבח המפסידו יש בו לחוכר חלק כנגד ההפסד, מן הסתם אותו שבח נכלל כולו בהסכם החכירה והרי הוא כפירות. ורב שישא בריה דרב אידי סבר שלא ירד על דעת אותו שבח, אלא שיש לו חלק באילנות כפי מה שהיה אפשר להרויח בדבר הנעקר מן השדה, אבל אין לו בריוח הנשאר בשדה בהכרח.

וזה שאמר 'אין לך אלא דמי עצים', ולא דמי כרכום – משום שרב פפא לא טען שבאמת היה מגדל כרכום אלא שהיות שצמחו אילנות שריווחם יותר מן הכרכום, ואילו עלה הכרכום מעצמו, ודאי הוא של חוכר שהרי כל מה שצמח – ברשותו צמח, לכן טען רב פפא שגם האילנות שצמחו – ברשותו צמחו. ובתשובת רב שישא שאין לו אלא דמי עצים, הרמב"ם (שכירות ה,י) מפרש שאין הכוונה שאין לו באמת את הפסד האספסתא אלא דמי עצים, אלא רצה לומר שלפי טענתך נוטה דינך לתובע דמי עצים בלבד, ולכן אין לך אלא ידא דאספסתא (ומה שאמרו 'גלית אדעתך' – ר"ל: אתה מודה שאין לך טענה של ריוח קבוע ומחובר, שנשאר ביד המחכיר).

והטור (הו"מ שכה) פירש שאכן אין לו אלא דמי עצים, וחזר בו ממה שאמרו בתחילה ליטול ידא דאספסתא, לפי שדינו ליטול את הריוח הקיים ואין לו תביעה על ההפסד, אך אינו נוטל את שבח האילן כמות שהוא

שהרי הוא שבת קיים וקבוע, ולכן לא נשאר לו אלא זכות דמי עצים בלבד. והוסיף הטור ששואלים אותו ואם אומר שהיה נוטע אילנות – נותנים לו כפי שווי שתילים ליטע. **נמצא פסקן של דברים כך:** לדעת אביי, יש למקבל זכות בשבח שקמה או בשבח אילנות שעלו מאליהן. [ונראה, שאם הוקרה השדה עשרים דינרין בשביל האילנות, אין שמין לחוכר כל העשרים כשבה, שהרי אותו שבה נגרם בגלל שנים רבות שעתיד האילן לעמוד בשדה, אלא משערים כפי שמשלמים לשל, בשביל השתילים והטורח. ומדברי הגר"ח ז"ל (בהל' מלוה כא,א) נראה שסבר שיש לו זכות בכל העשרים כשבת. 'זוהי תימא'. ולרבא, אין באותו שבה לחוכר מאומה שסתמא לא ירד על דעת אותו שבת.

אילן העושה פירות – לדעת כולם לא ירד אלא על דעת הפירות, ואין לו שבה בהתעבות האילן עצמו, כמו שאמרו 'אלא מעתה דיקלא ואלים...'. (תוס').

שיטת רב פפא שבמקום הפסד, כגון שע"י צמיחת האילן נמנע מזריעה באותו מקום, אפילו לדברי רבא – יש לו זכות בשבח האילן. ורב שישא ברד"א חלק, שאין לו אלא כשיעור ההפסד שהיה זורע שם (כ"ה שיטת הרמב"ם), או אף זה אין לו, אלא דמי עצים בלבד. ואם אומר שהיה נוטע עצים – נוטל דמי שתילים (אבל לא את כל השבח, כאמור). (כ"ה שיטת הטור).

וחוכר שנטע אילנות – נראה שדינו כיוורד לתוך שדה חבירו ונטעה, ששמין לו וידו על התחונה, שהרי אין דעתו לכך בשעת החכירה (ומדברי הגר"ח משמע לכאורה שגם רבא מודה ששבח שהשביח בידים – שלו הוא), ומכל מקום אם היא שדה העשויה ליטע – אומדין כמה אדם רוצה ליתן לשל, ונוטל (כמו שאמרו לעיל קא.). ואם נטע אילנות כדי ליטול שתילים – הרי זה בכלל חכירותו, ונוטלם (עפ"י חזון איש ב"מ לקוטים כ. ובגליונות על חדושי הגר"ח מלוה כא,א).

'עד האידינא חד, השתא חמשה'. לעצמו אמר כן ומשום חסידות, אבל מצד הדין אפילו אם השאיר אחריו בן אחד זריו ונאמן, ניתן לסלקו (כמו שמשמע בהמשך, 'האי שתלא דשכיב...'). ומכאן ראייה למה שכתב הרמב"ם ז"ל, אחד מן השותפין או מן המתעסקים שמת – בטלה השותפות או העסק, אף על פי שהתנו לזמן קבוע. וכזה הורו הגאונים (רמב"ן). ואין הדבר מוסכם (ע' במאירי).

'מקרי דרדקי, שתלא טבחא ואומנא וספר מתא – כולן כמותרין ועומדין דמי'. נראה שהשוכר פועלים בסתם, וקצב לשלם להם כך וכך ליום או לחודש, ולא פירש את משך זמן השכירות – אין דעת בעה"ב לכך שיהא קשור לפועל זה כל הימים, אלא כל יום ויום או כל חודש (כפי ראות עיני הדיין) הרי זו שכירות לעצמה, ואם בעה"ב חוזר, אינו צריך לשלם להם שכירות עד שיהא להם מה להשתכר. אך כל זה כשאין מנהג מסוים, אבל אם יש מנהג – הכל כמנהג המדינה. וכן אם יש 'דינא דמלכותא', יש לומר שבסתם סמכו כפי אותו דין.

וכן אם לפי הנהוג באותו מקום יש צורך בזמן מסוים למצוא מקום עבודה, מן הסתם שכרו לאותם הימים המצטרפים להשתדלות, ומיום שהודיעו שהוא חוזר, צריך לקבוע ימים לחיפוש עבודה, לפי ראות עיני הדיין.

ומה שאמרו כאן באותן מלאכות שיש בהם פסידא דלא הדר שהם 'כמותרין ועומדין' – היינו כשיש מנהג שמקבלים אותם לעולם, ואז כיון שהתחילו במלאכה או עשו קנין, אי אפשר לסלקן אלא אם כן מוצאים מקום אחר בלי הפסד, ובוה אמרו שכשקלקלו – אבדו זכותן, שעל מנת כן לא שעבד בעה"ב את עצמו. ועוד יש לפרש שזוהי מצוה על פרנסי הציבור, שעליהם מוטלת מצוה לסלקו לטובת הציבור ולמנות את ההגון והישר, וכן היחיד יכול לכופף את הציבור לסלקו (עפ"י חזון איש ב"ק כג,ב).

ובשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"א עה-עז) האריך להוכיח שאין לסלק פועל ללא טענה, כי השכירות חלה לכל הזמן שהמעסיק צריך עבודה זו. וגם הוכיח זאת ממה שאמרו כאן 'מקרי דרדקי שתלא טבחה...'. (וכל זה בדליכא מנהג מסויים, וכנ"ל).

'וטבחה'. ואם תאמר, מדוע זה הפסד שאינו חוזר הלא עליו לשלם הבהמה שהפסיד. יש לומר משום הצער והבושת שיש לבעל הבהמה שהזמין את אורחיו. גם פעמים שצריך לבשר הרבה ואין להשיג – והרי אלו הפסדים שאינם חוזרים. או גם יש לפרש בטבח העושה בחנם שאינו חייב לשלם, וקונסים אותו לסלקו משחיטה לגמרי, שלא יעשה לא בחנם ולא בשכר (עפ"י ראב"ד ועוד).
ויש אומרים שטבח העיר שאינו נוטל שכר פרטי מכל בהמה, אינו משלם אם קלקל – הלכך יש כאן פסידא דלא הדר. ויש חולקים (מובא במאירי).

(ע"ב) 'אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי... אמר, כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי. רב האי גאון רבנו חננאל ועוד ראשונים הסבירו שקושיתו של רב אחא נדחתה [דלא כפרש"י ובעל המאור], וכפי שהאריך הרמב"ן (בחדושי ובהשגותיו לספר הצבא ובמלחמות ה'. וע' נמו"י) שאין זכות לאריס להסתלק ולהביא אריס אחר תחתיו ללא הסכמת הבעלים, ועל כן אי אפשר לו למכור לאריס אחר. וכן נפסק בשו"ע (ש"ג, ג וע"ש ברמ"א ובש"ך).

[ופירשו פשוט הגמרא כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי – כלומר עדיין לא שנית כל התלמוד ולא ידעת דרכו, וכשתגיע לסדר קדשים ושנית הכל, בא אקשה ליי – שיתברר לך טעמו.
וכתב הרמב"ן בתוך דבריו לדחות את פרש"י: '... ועוד, שלא מצינו חכם שאומר לחבירו שיקשה לו אלא כל החכמים מקפידים בכך. ורבי יוחנן עניש כמה תלמידי משום דאקשו ליה, ואע"ג דמשבח ליה לריש לקיש בתר דקטליה [פירוש: במעשה דלעיל פד, לאחר שהענישו היה מצטער על מותו, אבל לכתחילה לא היה חפץ שיקשה עליו. ע' חדושי הר"ן]. ורב כהנא קביל עליה דלא לאותביה (ב"ק קיז.). ואיכא נמי דמצלו בהכי רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי (תענית ט:). ועוד, דהוה ליה למימר כי מטינא לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי, דכי מטי איהו התם היכי מקשי ליה אי קאי איהו במסכתא אחריתי. והקושיות וההויות יותר מועילות בסדר נזיקין ובדיני ממונות מסדר קדשים אע"פ שהוא חמור והכל צריכים שם לגמרא'.
וע' במובא לעיל פד מאחרונים, שדרך החכם להתענג על קושיות יותר מסייעות. ולכאורה אין זה תואם עם דברי הרמב"ן והר"ן כאן. ואולם לפרש"י אדרבה, משמע שחפץ בקושיות התלמידים, וכענין 'מתלמידי יותר מכולם' ומחכים את רבו'. ורק כשדרשו בפירקא היו מקפידים על הקושיות.

דף קי

'מלוה אמר שלש, לזה אמר שתים... רב כהנא אמר: פירות בחזקת אוכליהן קיימי'. ולמה אין להסתייע מסתימת לשון השטר, שכתוב בו 'שנים', ומיעוט רבים – שנים (וכדלעיל ד:). – שאין זו עדות גמורה. או גם יש לומר הואיל והניחו לזה למלוה לאכול פירות שנה שלישית – הורעה הוכחה זו מלשון השטר (חדושי הר"ן. וע' תורי"ד שהואיל ועבדא לאגלויי אין לדון להוציא עפ"י סתימת הלשון).

'הכא מילתא דעבידא לאיגלוויי היא, ואטרוחי בי דינא תרי זמני לא מטרחינן'. וכתב הרא"ש (בפסקי

רנט. הרוצה למכור שדהו ובאים שנים לפניו לקנותה, ואין אחד מהם מצרן – מי מהאישים דלהלן קודם לחברו?

א. שכן העיר ושכן השדה.

ב. שכן ותלמיד חכם.

ג. קרוב ותלמיד חכם.

ד. שכן וקרוב.

דיני קדימה במכירת שדה (כהשאת עצה לדרך ישר וטוב. ערש"י):

א. שכני עיר קודמים לשכני שדה.

א. גם אם שכן העיר אינו דר בסמוך אליו ממש אלא שהוא מיושבי עירו (פוסקים קעה,ג).

ב. התוס' פירשו כששניהם מצרנים, שכן העיר מצד זה ושכן שדה מצד אחר.

ב-ג. תלמיד חכם קודם לשכן ולקרוב.

ד. שכן קודם לקרוב.

כתבו כמה פוסקים שאין נחשב 'שכן' אלא חבירו הרגיל עמו, ולא זה שדר על ידו גרידא.

והרמ"א הביא שיש מי שחולק. ובש"ך תמה על כך.

א. קדמו אלו שכנגדם ולקחו – אין מוציאים מידם (רי"ף).

בן המצר – קרוב לכולם, ומוציא את הקונה אפילו הוא שכן קרוב ות"ח ואילו בן המצר הוא

רחוק ועם הארץ (רמב"ם, וכ"כ רש"י). ויש מי שחולק (כדלעיל לגרסת בה"ג).

ב. כששניהם קרובים או תלמידי חכמים או שנכים, אעפ"י שבאו שניהם ביחד, יכול וראוי למכור

כולה למי שקרובה דעתו אצלו (רמ"ך בשטמ"ק).

דף קט

רס. האריס בצאתו מן השדה בתום זמנו, האם יש לו זכות בדברים הבאים?

א. שבה שהשביחו העצים שבשדה.

ב. אילנות שצמחו בשדה כשהיתה ברשותו.

ג. פירות המחוברים לקרקע.

א. נחלקו אביי ורבא בשבח שקמה (= אילן שיעודו לעשות מענפיו קורות) שניתוסף בזמן האריסות, האם שמים

אותו לאריס בצאתו (לא כל שיעור השבח אלא כפי שנותנים לשתל. חזו"א) אם לאו.

א. הלכה כרבא שאין לו לאריס בשבח שקמה (רמב"ם שכירות ה, י וש"פ). ומחלוקתם במקבל סתם,

האם שבה זה נכלל בהסכם, אבל אם פירשו – הכל לפי תנאם (עחזו"א).

וכן הדין בחוכר. ובין בשבח של אילנות ישנים בין באילנות שצמחו בזמן האריסות (מאירי).

ב. באילן העושה פירות, מודה אביי שאין לו חלק אלא בפירות ולא בהתעבות ענפיו, שלא ירד

אלא לכוונת הפירות (תוס' ור"ן עפ"י משמעות הגמרא).

ב. אילנות שצמחו מאליהם, אם אין לו הפסד מחמתם כגון שצמחו במקום שאינו ראוי לזריעה – הרי זה תלוי במחלוקת אביי ורבא האם יש לו לאריס בשבח אם לאו. ואם יש לו הפסד מחמתם – מודה רבא שמגיע לו כפי שהפסיד.

כן היא דעת הרמב"ם, שמקבל כפי דמי המין שזרע בשדה, שלא יכל לזרוע במקום האילן. ובטור חושן משפט כתב שאין לו אלא דמי עצים. ואם טוען שהיה נוטע אילנות, נותנים לו כדמי שתילים ליטע [אבל לא דמי האילנות שצמחו שהרי אין לו זכות ליטע אותם לכתחילה מפני שמכחישים הקרקע. אמנם אם אינם מכחישים יותר מהמין שירד ליטע – נוטל לפי שבחם. עתוס' בתירוץ השני והגהות הגר"א; תורא"ש].

והראב"ד סתם וכתב שאם טוען שהיה נוטע עצים העושים פירות לאורך זמן – נוטל בשבח האילנות שצמחו (וערשב"א. והובאה דעה זו ברמ"א). ואילו הרי"ד כתב שאפילו טען כן אין לו אלא דמי עצים כיון שקיבלה משעה ראשונה לאספסת וגילה בדעתו שיורד על מנת ליטול ולהסתלק ולא ליטע בה נטיעות המתקיימות (וע' גם תורת חיים).

אכן אילו ירד מתחילה על דעת ליטע – נוטל חלקו בעצים שעלו בשדה בזמן האריסות, אבל לא בשבח העצים שהיו נטועים מקודם (רמ"ך).

חוכר שנטע אילנות, אם היא שדה העשויה ליטע – נוטל כשתל. ואם לאו – ידו על התחונה [כדין היוורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות לעיל צא (חזו"א). וע' חדושי הגר"ח"ס מלוה כא, א]. ואם נטע כדי למכור שתילים – הרי זו בכלל חכירותו.

ג. פירות המחוברים לקרקע בתום זמן האריסות – הרי האריס קוטפם ויוצא. ואם לא הגיע יום השוק (או שעדיין הם צריכים לקרקע. ראשונים על פי התוספתא) – שמין לאריס את שווים בשעה שיוצא ונוטלו. הרי"ד נקט – שלא כשאר ראשונים – שגם בפירות שלא נגמרו נחלקו אביי ורבא כמו בשבח שקמה.

רסא. א. לוקח שדה אחוזה היוצא ביובל, האם נוטל ביציאתו את השבח שהשביחה או מחזיר הכל לבעליה?
ב. המקבל שדה באריסות, האם יוצא ביובל?

א. השבח שהשביח השדה בעת היותה אצל הלוקח – אינו חוזר עם השדה ביובל (ויצא ממכר בית – ולא שבח), אלא שמין אותו ונוטל הלוקח.

כתב הגר"ח (מלוה כא) בדעת הרמב"ם: דוקא בשבח שהשביח הוא ולא בשבח הקרקע שבא מאליו. וחזון איש (ח"מ לקושים כ) חולק.

ב. קבלנות (וחכירות ושכירות. מאירי) אינה נפסקת ביובל (והארץ לא תמכר לצמחת – מי שאלולא יובל היתה נצמתת).

רסב. א. שתל (/ אריס) שמת – האם יכול המחכיר לסלק את יורשו, והאם חייב לו את השבח?

ב. אריס שמפסיד (בפשיעתו) – האם ניתן לסלקו, והאם מנכים לו את הפסדו מן התשלום שמקבל?

ג. שתל המפסיק אריסותו באמצע הזמן, כגון שעובר לגור למקום אחר וכדו' – כמה הוא נוטל?

ד. גפן שהזקינה בכרם ועוקרים אותה – האם זכאי האריס בזמורותיה, וכמה? נהר ששטף את הפרדס והפסיד את העצים ובאים לחלקם ביניהם – באיזה חלק זוכה האריס?

א. שתל שמת, יכול בעל השדה לסלק את יורשיו, ואולם חייב ליתן להם את השבח שהגיע לשתל. כן פירשו הרמב"ן ועוד ראשונים עפ"י התוספתא. וכתב הרמב"ן שאין הבדל בין יורש אחד לכמה יורשים, ואפילו היה היורש איש זריו ואמין. (וכן נראה מדברי הגאונים, הרי"ף והרמב"ם. וערשב"א). ואילו המאירי נקט שדוקא בכמה יורשים אמרו מפני שיש לו טענת הפסד בכך שכמה בני אדם הם ולא יעבדו כיאות, אבל ביורש אחד אין יכול לסלקו (ולא שמענו בדבריו אלא בשתל שהיה מנהגם שיש לו זכות בשדה בלא הגבלה, כל עוד מה ששתל קיים, אבל בארס לזמן קצוב יש לומר שאין זכות ליורש).
אם קיבל המוריש כל שכרו – אין בעל השדה יכול לתבוע את היורשים שיחזירו אלא יכולים הם לומר אנו נגמור מלאכתו. ואם לא קיבל אביהם כלום – שמים מה שעשה ונותן להם ומסלקם (ר"ן בבאור התוספתא. וצדד בדעת הרי"ף שהשמיט, שכשאמרו 'לא מלתא היא' דחו לגמרי הלכה זו ואין יכול לסלקם כלל).

ב. שתל שהפסיד – ניתן לסלקו ללא התראה מוקדמת. ומנכים לו את הפסדו משבחו המגיע לו, אבל השבח שהשביח יתר על מה שהפסיד – שלו הוא. ואם אמר בפירוש מראש 'אם אפסיד – אסתלק', רב יהודה אמר שמשתלק ללא נטילת שבח שהשביח, שזו כוונתו באמרו 'אסתלק'. ורב כהנא חלק ואמר: דוקא אם פירש שיסתלק בלא שבח. ורבא אמר שאפילו פירש שאם יפסיד לא יקבל השבח – אסמכתא בעלמא היא, ולעולם אינו מפסיד אלא כנגד הפסדו.

הלכה כרבא (רמב"ם שכירות י, ה; חו"מ ש, ב).

וכן ארס שאמר אם אוביר השדה אתן לך אלף זוז, לדברי נהרדעי (קד): אם הוביר חייב ליתן, ואם הוביר שלישי – חייב ליתן שלישי מאלף זוז. ורבא אמר: אסמכתא היא ואינה קונה. ואולם מה שהפסיד – משלם (רי"ף שם; רמב"ם שכירות ב, ג וש"פ).

[אמר רבא: מלמד תינוקות, שתל, טבח, אומן וסופר העיר – כולם כמותרים ועומדים הם. כלל הדבר: כל הפסד שאינו חוזר – כמותרים ועומדים].

א. כתב הראב"ד, אמנם אין צריכים התראה – חזקה צריך, שתיים ושלוש פעמים.
ב. הרמב"ם (שכירות י, ז) הביא דין זה באומנים העומדים לכלל בני המדינה. והראב"ד השיג שהוא הדין בשתל היחיד.

ג. שתל המסתלק באמצע הזמן, כגון שעקר מקומו למקום אחר – יטול בעל הקרקע את חלקו כפי שסיכמו בתחילה, ומנכים מדמי השתל את חלק הארס שיורידו לקרקע מעתה. כן הורה רב אשי. [כגון שהשתל נוטל מחצה והארס שלישי, והשבח ששה דינרים – יוציא לארס שני דינרים ואחד לשתל ושאר השלשה שלו].

ורב אחא בריה דרב יוסף הקשה שאין לנכות מהשתל אלא רק כפי עבודת הארס בחלק של הבעלים [הלכך יתן לשתל דינר ומחצה ויטול לעצמו ארבע וחצי, ושליש מהם – אחד וחצי – יתן לארס (ע' תו"ח). והמאירי פירש שהארס נוטל שתיים ובעל הבית נוטל שתיים וחצי].

א. לפרש"י, דברי רב אחא ברדר"י נתקבלו למסקנא. וכן פסק הרז"ה. ואילו רב האי גאון ר"ח ורמב"ן כתבו שלא נתקבלו דבריו. וכן נפסק ברמב"ם (שכירות י, ו) ושו"ע (ש, ג) כדברי רב אשי.
ב. כתב בתור"ד: דוקא בכגון שרצה לעלות לארץ ישראל, אבל בלאו הכי אין נותנים לו כלום, שכשם שבעל הבית אינו יכול לסלקו כל זמן שהאילנות קיימים, כך השתל אם מסתלק – אין נותנים לו כלום.

ד. גפן שהוקינה, הואיל ודרכה בכך הרי זמורותיה דינן כפירות וחולקים אותן כפי הסכם חלוקת הפירות, למחצה או לשליש וכדו', שמלכתחילה ירד על דעת כן. ואולם חלוקת העצים כששטף נהר, הואיל ואינו דבר צפוי, נידון לענין זה כארס המסתלק בתוך הזמן (וכמחלוקת דלעיל בחישוב ניכוי דמי ארס). יש מפרשים באופן אחר: כשהוקינו ובא השתל לעקור וליטע חדשים – נוטל בהם החצי כשאר שתלים, משא"כ שטפם נהר ועקרן ובא להחזירם – הואיל והקרקע עבודה הרי טרחו מועט ודיו ברביע (עפ"י ר"ח).

סג. מלוה שקיבל פרדס במשכון דנכיתא, או ב'משכנתא דסורא' (ר' לעיל דף סו), והוקינו העצים אצלו ואינם ראויים אלא ליקצץ – כיצד יעשו? ומה הדין כשנקצץ האילן בלא זמנו?

נחלקו אב"י ורבא בכרם ממושכן בנכיון (נכיון לפי קצבת זמן שישה המשכון אצלו, או בנכיון גמור שתצא הקרקע בלא כסף בזמן פלוני) שהוקין וייבש באמצע הזמן – האם העצים המיועדים לקציצה דינם כפירות ויטלם המלוה (אב"י), או דינם כקרן וילקח בהם קרקע והמלוה יאכל פירותיה (רבא). נקצצו באמצע הזמן, מודה אב"י שכיון שאין זה דרכו אינו נידון כפירות, שלא ירד על דעת כן, הלכך ילקח בהם קרקע והמלוה יאכל פירות. ולא יחלקו בגוף העצים – משום איסור רבית. כן דעת הרמב"ם (שכירות ז,ה). והראב"ד חולק וסובר שאין כאן חשש רבית, אלא משום זכויותיהם הממוניות אין לאחד רשות לכלותם.

דף קי

סד. מה הדין בטענות ומענות דלהלן:

- א. שטר משכנתא דסורא שביד המלוה שאין נקוב בו זמן, המלוה טוען שהמשכון ניתן לו לשלש שנים, והלוה אומר: לשנתיים בלבד.
- ב. המלוה אומר: המשכון שבידי ניתן לחמש שנים, והלוה אומר: לשלש. והשטר אינו לפנינו וטוען המלוה שאבד השטר.
- ג. ארס אומר: למחצה ירדתי, ובעל הבית אומר: לשליש הורדתיך.
- ד. יתומים אומרים: אנו השבחנו את הקרקע, ואין חלק לבעלי חובות של אבינו באותו שנה, ובעל חוב טוען: אביכם השביח והשבח משועבד לתשלום חובי.

- א. שטר משכון שכתוב בו 'שנים' סתם; המלוה אמר שלש שנים והלוה אמר שתיים; אם באו לדין קודם שהמלוה אכל פירות השנה השלישית – עליו להוכיח כדבריו, וכל שאינו מוכיח אוכל הלוה פירותיה. אם אכל פירות השנה השלישית קודם שבאו לדון, רב יהודה אמר שצריך להחזירם כי הקרקע בחזקת בעליה עומדת ושלא כדין אכל, ורב כהנא אמר שאין צריך להחזיר. והלכה כמותו. ופירשו בגמרא, אעפ"י דבעלמא הלכה בכגון זה שקרקע בחזקת בעליה עומדת – כאן שונה מפני שעשוי הדבר להתברר (על ידי עדי השטר וכדו'), הלכך אין מטריחים את ב"ד לדון בדבר פעמיים.
- א. אם נראה לב"ד שכבר לא ניתן להוכיח – מוציאים מידו, כי להלכה קרקע בחזקת בעליה עומדת (רא"ש, טו"ש"ע ש"ז,ג). וזהו לפי מה שאנו פוסקים להלכה כרב נחמן שקרקע בחזקת בעליה עומדת, אבל לרב כהנא לעולם אין צריך להחזיר (תורא"ש).
- ב. מדובר כשאין למלוה 'מגו' שיכול לומר לקוחה היא בידי, כגון שהיו יודעים שבאה לו במשכון